

УДК: 159.923.5:17.022.1

кандидат психологічних наук, доцент Бугерко Я. М.
Республіканський вищий навчальний заклад
«Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті з теоретико-методологічних позицій системного підходу розкривається проблематика духовності як складного інтегрального психічного явища, важливим елементом якого є духовні цінності людини. Здійснено аналіз духовно-ціннісної спрямованості особистості, показано її взаємозв'язок із світоглядними почуттями людини, визначено роль духовно-почуттєвих переживань у формуванні духовних цінностей особистості та окреслено основні напрямки розвитку духовності особистості в системі освіти.

Результати досліджень дозволяють стверджувати, що духовні цінності визначають вектор духовно-смыслового розвитку людини, виступають тим еталоном, за допомогою якого можна визначити наявність та міру розвиненості духовності особистості і є суб'єктивно значущими регуляторами її активності та поведінки. Показано, що для вирішення однієї з найактуальніших проблем нашого часу – формування високоморальної і одухотвореної особистості, необхідна нова освітня модель, яка б, через створення у навчальних закладах відповідних психолого-педагогічних умов, сприяла розкриттю душевно-духовних сил вихованців, розвитку їх духовного потенціалу, цілеспрямовано формувала морально-релевантні якості особистості, її духовну культуру.

Ключові слова: духовні цінності, світогляд, моральність, ціннісна спрямованість, духовно-почуттєві переживання.

Анотація. В статті з позицій системного підходу розкривається проблематика духовності як складного інтегрального психічного явища, важливим елементом якого є духовні цінності людини. Здійснено аналіз духовно-ціннісної спрямованості особистості, показано її взаємозв'язок із світоглядними почуттями людини, визначено роль духовно-почуттєвих переживань у формуванні духовних цінностей особистості та окреслено основні напрямки розвитку духовності особистості в системі освіти.

Результати досліджень дозволяють стверджувати, що духовні цінності визначають вектор духовно-смыслового розвитку людини, виступають тим еталоном, за допомогою якого можна визначити наявність та міру розвиненості духовності особистості і є суб'єктивно значущими регуляторами її активності та поведінки. Показано, що для вирішення однієї з найактуальніших проблем нашого часу – формування високоморальної і одухотвореної особистості, необхідна нова освітня модель, яка б, через створення у навчальних закладах відповідних психолого-педагогічних умов, сприяла розкриттю душевно-духовних сил вихованців, розвитку їх духовного потенціалу, цілеспрямовано формувала морально-релевантні якості особистості, її духовну культуру.

Ключевые слова: духовные ценности, мировоззрение, нравственность, ценностная направленность, духовно-чувственные переживания.

Annotation. In the article from positions of systemic approach the problems of spirituality open up as the difficult integral psychological phenomenon the important element of which is spiritual values of a man. The analysis of the spiritually valued orientation of personality is carried out, its intercommunication is rotated with world view senses of man, certainly role of the spiritual experiencing in forming of spiritual values of personality and outlined basic directions of development of spirituality of personality in the system of education.

The results of researches allow to assert that spiritual values determine the vector of spiritually semantic development of men, come forward that standard by which it is possible to define a presence and measure of developed of spirituality of personality and is subjectively the meaningful regulators of its activity and conduct. It is rotated that for the decision of one of the most actual problems of our time – forming of highly moraled and inspired personality, a new educational model, which, through creation in educational establishments of the proper psycho-pedagogical terms, would be instrumental in opening of spiritual forces of pupils, development of their spiritual potential, is needed, purposeful formation of moral qualities of personality, its spiritual culture.

Keywords: spiritual values, world view, morality, valued orientation. spiritually perceptible experiencing.

Вступ. Зміна парадигми в сучасному науковому пізнанні робить проблему людини тим вузловим пунктом, до якого «стягуються» практично всі наукові дослідження. Однією із найсуттєвіших характеристик людини як особистості та активного суб'єкта міжлюдських взаємин є духовність і, зокрема, її духовні цінності як суб'єктивно значущі регулятори активності і поведінки, які визначають вектор духовно-смыслового розвитку особистості. Лише духовно довершена людина при всій своїй індивідуальності здатна відчувати себе часткою інших, спроможна зрозуміти те, що завдяки творенню добра вона може якнайповніше розвинути й зреалізувати себе, досягнути сенс свого життя. Духовність є основною умовою конструктивної діяльності суспільства, основою прогресивних змін у ньому. Врахування цієї обставини абсолютно необхідне при аналізі будь-яких аспектів суспільного життя – починаючи з життя окремих індивідів і завершуючи найскладнішими формами активності, життєдіяльності людської спільноти загалом. Ігнорування чи байдуже ставлення до духовної сфери людини спричиняє деформацію уявлень про найважливішу сутність людини, її роль і призначення, місце і сенс життя.

Вивчення сучасного стану проблеми цінностей свідчить про психологічну і сутнісну неоднозначність вказаної категорії. У психологічних дослідженнях спостерігається взаємозаміна та недиференційованість понять духовні цінності, моральність, ціннісні орієнтації, духовні стани і т.п. Традиційно у психолого-педагогічній літературі на перше місце виносяться питання вивчення ціннісних орієнтацій особистості. У працях ряду науковців (Б. Г. Ананьєв, Л. С. Виготський, А. А. Волочков, Ю. М. Забродін, С. С. Занюк, Р. Л. Кричевський, С. Л. Рубінштейн, Л. В. Сторіжко) цінності та ціннісні орієнтації представлені у зв'язку із спілкуванням та мотиваційною сферою суб'єкта. Взаємозв'язок духовних цінностей з потребами, установками, мотивацією, смислами, емоціями досліджували як вітчизняні (О. Г. Асмолов, М. Й. Боришевський, Н. В. Грисенко, Б. І. Додонов, З. С. Карпенко,

В. І. Непомняща, Д. М. Узнадзе) так і зарубіжні (А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт, В. Франкл, Е. Фром) психологи.

Трансцендентний зміст та дуалістичну природу цінностей, пов'язаних з ідеєю Бога, ідеалом, абсолютом висвітлювали такі вчені як В. П. Баришков, М. Гартман, Дж. Дьюї, М. С. Каган, І. Кант, Г. Коген, Г. Лотце, М. Перрі, Г. Ріккерт, Ю. Р. Саарнійт, Л. В. Сохань, Л. Н. Столович, М. Шелер. Теоретико-методологічне моделювання автентичної природи особистості як комплементарної єдності тіла-душі-духа на засадах християнської антропології і християнсько-філософської ноології представлено в монографії О. І. Климишин [1, с. 29]. С. О. Ставицька розглядає сферу духовного життя не лише як засвоєння елементів культури й моральних цінностей, але й осмислення й переживання особистого життєвого досвіду, що дає динамічний, енергетичний поштовх засвоєння цінностей [2, с. 59].

Психологія духовності, духовної ідентифікації особистості досліджується О. І. Зеліченко, В. В. Козловим, І. С. Пасічником, розвиток духовних цінностей пов'язується з формуванням світогляду особистості, вихованням толерантності. Е. О. Помиткін розглядає "Я-духовне" як єдину структуру особистості, яка актуалізує основні смисли духовного порядку, пов'язані з найважливішими проблемами людського буття – призначенням, життям, смертю та вічністю, свободою та відповідальністю, самовдосконаленням і найвищою духовною самореалізацією [3, с. 3]. І. Д. Бех зазначає, що постулюючи людину найвищою цінністю, неможливо абстрагуватися від цінності її життя, у якому вона відбувається і реалізується як особистість з притаманними їй інтелектуальними і морально-духовними надбаннями [4, с. 125].

В переважній більшості наукових досліджень духовність пов'язується із діяльністю свідомості, і перш за все, з її ціннісним зрізом, в тому числі, категорією цінностей. Значна кількість досліджень трактує цінність як значущість реальних або ідеальних явищ дійсності, що сприяє формуванню ціннісно-сміслової сфери особистості та мотивує особистість до дій.

Формулювання мети статті та завдань. Неоднозначність трактування проблематики духовних цінностей зумовлює необхідність окреслення їх сутнісного змісту та визначення можливих шляхів їх розвитку та формування. Мета статті – розкрити духовність особистості як складне інтегральне багаторівневе психічне явище, важливим елементом якого є духовні цінності. Завдання – проаналізувати духовні цінності як функціонально-психологічну систему внутрішньо-особистісного і соціально-культурного порядку, показати їх взаємозв'язок із світоглядними почуттями людини, визначити роль духовно-почуттєвих переживань у формуванні духовних цінностей особистості та окреслити основні напрямки розвитку духовності особистості в системі освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури засвідчує, що проблема цінностей займає одне чільних місць у вивченні процесів формування та розвитку особистості. Цінності зорієнтовують діяльність особистості, а також істотно впливають на процес її становлення. Вони безпосередньо пов'язані з мотиваційною сферою особистості, виступають в якості регулюючого фактора життєдіяльності та виявляються й розкривають себе в практичній поведінці людини.

Більшість вітчизняних психологів тлумачать духовність як об'єднуючий, стрижневий чинник системи цінностей людини (І. Д. Бех, М. Й. Боришевський, З. С. Карпенко, О. В. Киричук, О. П. Колісник, В. П. Москалец та інші). У

працях А. К. Абішевої, Т. Ф. Алексеєнка, Г. Л. Будинайте, С. І. Дьякова, А. В. Кір'якової, О. М. Леонтьєва, А. А. Павліченка, Л. А. Пастушенка, Л. З. Сафіуліної та ін. стверджується зв'язок цінностей з внутрішнім світом особистості. Дослідники підкреслюють їх суб'єктивну значущість, вводячи поняття «індивідуальні цінності», «особистісні цінності», «психологічні цінності». Зокрема, А. В. Кір'якова зазначає, що «... особистісні цінності – це усвідомлені і пережиті людиною загальні смисли її життя» [5, с. 122]. На важливість внутрішнього прийняття цінностей вказує і В. М. Чернобровкін, зазначаючи, що: «У індивідуальному виборі пропонованих суспільством цінностей важлива усвідомлена робота суб'єкта, оскільки, лише прожиті, «вистраждані» цінності стають особистісними, стимулюючи смислоутворювальну активність і формуючи ціннісну спрямованість суб'єкта» [6, с. 650]. За твердженням А. К. Абішевої [7] психологічні цінності сприяють формуванню духовного світу людини, забезпечуючи цілісність особистості.

Відмітимо ще один аспект цінностей – їх взаємозв'язок з історично-культурним розвитком індивіда. Науковцями стверджується, що цінності наділяють людину сутністю буття, сенсом існування (А. К. Абішева, В. П. Андрущенко), задають соціокультурну активність індивіда, орієнтують його в діяльності (В. П. Баришков, С. І. Д'яков), визначають світогляд особистості, її духовний розвиток (М. С. Каган, Л. Панченко, С. Д. П'янзін). В зв'язку з цим М. С. Каган [8] вводить поняття аксіосфери культури, окреслюючи динамічність цінностей та їх домінантність у ієрархічній ціннісній системі. Поняття «аксіосфера» стосується не лише розвитку культури, а й формування внутрішнього складу особистості з її ієрархічно структурованими духовними та матеріальними цінностями суб'єкта. Зазначене дозволяє уточнити соціокультурні та духовні виміри особистості, тим більше, що як зазначає С. Б. Кримський, «все настійливіше та енергійніше стверджує себе в суспільній свідомості думка, що особистість не одичає і навіть не особливе, але монадне утворення, бо вона може репрезентувати весь всесвіт, стиснутий у межах конкретного індивідууму» [9, с. 22].

Традиційна позиція у розумінні сутності та структури особистості передбачає включення у її структуру групи стійких об'єктивних та суб'єктивних соціальних якостей індивіда, які виникають і розвиваються в процесі різноманітної діяльності під впливом соціального середовища і характеризують рівень соціальної культури та духовності. А тому в структурі особистості можна виділити як соціокультурний аспект, в який входить соціокультурна спрямованість особистості; рівень знань, ступінь опанування гуманітарними, культурними цінностями суспільства; здатність до творчої діяльності, так і духовний аспект, який включає духовну спрямованість особистості: її духовні інтереси, цінності, орієнтації та світогляд; наявність віри, надії, переконань, ідеалів та інших духовних регулятивів поведінки та діяльності особистості; волю та духовну чуттєвість у світопереживанні особистості.

Духовна спрямованість особистості являє собою вищий рівень духовного світу особистості, важливими компонентами якого є духовні інтереси і ціннісні орієнтації, що формуються і закріплюються в процесі соціалізації та практичної діяльності людини. Саме наявність ціннісних орієнтацій, які сформувалися у процесі життєдіяльності особистості, забезпечує чіткість і стійкість громадянської позиції людини, її відношення до світу, ставлення до

інших людей. Основним змістом духовних інтересів і ціннісних орієнтацій особистості виступають світоглядні, моральні, політичні переконання, глибокі і сталі схильності, моральні принципи поведінки і т.п. [10, с. 320].

Існує багато різних класифікацій духовних цінностей. Так Т. Тюріна відмічає, що у поняття загальнолюдські цінності часто включають два взаємодоповнюючі значення. По-перше, це цінності, які мають значення і становлять сенс життя для більшості людей (такі якості особистості як совість, честь, миролюбство, здатність до любові, співчуття, милосердя, взаємодопомоги, почуття власної гідності). По-друге, це вічні цінності, які носять абсолютний характер і мають Божественну природу. В їх основі лежить ідея Бога як абсолютного втілення Добра, Істини, Краси, Справедливості. Загальнолюдські цінності виступають ідеалом, взірцем поведінки для більшості людей. Відображаючи досвід усього людства, ці цінності сформульовані у різних релігійних та етичних системах [11, с. 63].

Значна частина дослідників (Л. В. Губерський, М. Ю. Зелінський, В. І. Касьян, І. М. Молчанов, А. А. Чухно та ін.) позитивними духовними цінностями, ціннісними орієнтаціями у поведінці і діяльності сучасної людини називають такі: любов до Батьківщини, до рідного краю, любов та повага до рідних, до інших людей, до праці, до знань, до природи, до рідної культури, мови, постійне бажання приносити користь людям та ін. Але, як свідчить досвід та соціологічні дослідження вчених, на жаль, ці найбільш важливі для сучасного суспільства духовні якості не набуті ще належною мірою громадянами українського суспільства. Надзвичайно важливою є проблема духовної орієнтації сучасної молоді. Зокрема А. Б. Дорошенко наводить дані соціологічного опитування молоді. Результати відповідей на питання, що є головним для молодих людей в житті, виявилися наступними: любов, сімейне щастя – 53 %, гроші, матеріальний добробут – 61,3 %, бізнес – 70 %, вільний час – 34%, освіта – 25% [12, с. 105]. При цьому зазначимо, що система ціннісних орієнтацій, що склалися, не є застиглою, незмінною. Особистість живе і формується в умовах певного соціального середовища, а отже є можливість для корекції чи розвитку системи цінностей, появи нових цінностей або переосмислення і переоцінки старих при зміні умов життя, системи та напрямків виховання.

Важливим виміром особистості, пов'язаним з ціннісними орієнтаціями є її *світогляд*. Специфіка його полягає в тому, що, будучи більш широким поняттям, воно відображає дійсність в її цілісності, як природно-суспільний світ життя і діяльності людини – в її значущості для людини крізь призму суспільних відносин, життєвих інтересів. Вузловими категоріями світогляду є «світ» і «людина» – світ у його відношенні до людини і людина, що самовизначається в світі. У різні історичні епохи в різних соціальних умовах ці категорії наповнюються різним змістом, а отже і зумовлюють різну соціальну орієнтацію індивідів у суспільному і особистому житті [10, с. 321].

Особливість світогляду як форми суспільної самосвідомості людини полягає в тому, що, засвоюючись індивідами та проходячи крізь їх духовні цілі та інтереси, він виступає як засіб визначення їх особистої позиції в ставленні до всіх життєво важливих явищ та подій у світі. Причому позиції не тільки теоретичної, а й практичної – як показника способу участі в подіях. Саме світогляд визначає орієнтації на певну оцінку перебігу подій, на вибір тих чи інших цілей та засобів у своїй життєдіяльності. Тією мірою, якою людина

усвідомлює своє життя, керуючись своїм розумінням бажаного і дійсного, вона будує його на основі світогляду. Таким чином, світогляд, з одного боку, є сукупністю узагальнених поглядів на світ, узагальненою формою самосвідомості людини, з іншого – він виступає як засіб духовного світоперетворення [там же].

Людина не може бути визнана гармонійною, зрілою особистістю без таких духовних якостей, як віра, надія, любов, переконання та ідеали. Як стверджують В. П. Андрущенко та М. І. Михальченко: «Істинно людська життєдіяльність здійснюється лише на засадах глибокої духовності, головними домінантами якої є віра надія та любов» [13, с. 181].

Вагоме значення серед зазначеної тріади має віра, яка є суттєвим компонентом духовно-довірливого ставлення людини до дійсності. Віра спонукає людину до діяльності. Вона виявляє і зумовлює потребу в реалізації прихованої у людині можливості здійснити те, що здається нездійсненним. Віра надихає людину, підіймає над обставинами. У вірі і через віру знання отримують практичну енергію, збагачуються почуттям і волею [там же].

Надзвичайно важливу роль в забезпеченні особистісного існування людини належить надії. В. І. Шинкарук визначає надію як єдність протилежностей: знання і віри. Це визначення досить точно охоплює сферу існування надії: вона зароджується там, де закінчується раціональне значення і починається ірраціональне – віра. Але єднаючись з вірою, надія не пориває єднання зі знанням. Без знання надія стає сліпою. Вона не має алгоритму діяльності і тому прирікає людину на пасивність. Втрата надії супроводжується сумом, тугою і навіть депресією.

Заснованих на знанні віру і надію вінчає третя складова людської духовності – любов. Це поняття надзвичайно багатозначне. Так, наприклад, К. Гельвецій вважав любов найбільш могутнім чинником діяльності, Т. Гоббс розрізняв її за предметом – любов до грошей, влади, знань тощо. За Л. Фейєрбахом, любов – це універсальний закон природи, що відображає єдність роду людського. К. Маркс вбачав у любові критерій того, наскільки природна поведінка людини є дійсно людською. Предметом любові може бути все, що викликає в людині жагу, бажання, прагнення, потребу, а узагальненим виразом цієї жаги постає життя. Оскільки людина більшою мірою живе майбутнім, переживає його, любов поєднує фундаментальні форми його освоєння – віру і надію [10, с. 322].

Варто сказати, що офіційна духовність, що сформувалася в нашій країні в післяжовтневий період, розірвала і розвела ці складові людської духовності, протиставила їх. Партійність, заідеологізованість, ейфорія всезагального патріотизму та колективності вихолостили значною мірою істинну духовність людини, зруйнували її внутрішній життєвий стрижень – єдність віри, надії і любові. Суспільство пронизало масове явище роздвоєності особистості, подвійних моралі, ідеології та культури. Це позначилось і на таких духовних вимірах особистості як переконання та ідеали. В науковій літературі переконання розглядають як такі глибокі принципи, які визначають головну лінію поведінки особистості і пов'язані з усвідомленням особистістю своїх об'єктивних інтересів. Знання перетворюються у переконання, коли людина повірила в їх істинність та корисність для себе, для суспільства. Власне, переконання у правоті своїх думок, своєї справи визначає характер поведінки, вчинків особистості [10, с. 323].

Знання, цінності, переконання тісно пов'язані з поняттям ідеалу. Ідеал являє собою ціннісну характеристику певного явища в якості обов'язкового взірця і виконує роль стратегічного орієнтиру. Слід відмітити, що виразити ідеал у конкретній системі показників практично неможливо. Однак, маючи інформацію про конкретні умови руху до ідеалу, можна поставити мету, розгорнути її в план і тим самим конкретизувати ідеал, тобто перейти від стратегічного врахування обов'язкового взірця (відповідно прийнятих цінностей) до конкретного проєкту того що, не заперечуючи ідеалу, реально може стати дійсним у даних умовах. І. Франко небезпідставно звертав увагу на роль духовних та розумових якостей людей в баченні свого ідеалу: «Ми мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом пояснювати собі його, мусимо вживати всіх заходів, щоб наближуватись до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не сотворить його нам, а розійти матеріальних відносин перший натопче і роздавить нас, як сіліпа машина» [14, с. 407].

Ще одним з духовних вимірів особистості, на який в останні роки звернули увагу науковці і без якого не може бути повною оцінка особистості – це її воля, чуттєвість та здатність до *духовних почуттів*. Власне, духовні почуття як важлива якість особистості, характеризує її здатність до світовідчуття, духовно-почуттєвого переживання дійсності і відображення культуру її емоційно чуттєвої сфери. Духовно-почуттєві переживання – інтегральне багатоступеневе психічне явище, складна функціонально-психологічна система соціально-культурного характеру, в якій поєднуються афективні та інтелектуальні процеси. Світоглядні почуття конституюються соціокультурними утвореннями, які включаються в структуру емоційних процесів як сутнісна духовна складова і визначають соціалізацію почуттів [15, с. 9].

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що за походженням і первинною сутністю духовні почуття є світопочуттями, спрямованими на переживання предметностей соціального міжсуб'єктного характеру. Вони являють собою «переживання другою домінантності» і виступають способом духовного спілкування (єднання) людей [10, с. 325]. Саме вони забезпечують людині цілісне переживання духовно-практичного відношення до світу – тобто цілісне переживання людського буття в його зовнішньо-практичних і внутрішньо-духовних аспектах. Інтегруючи життєвий процес особистості, духовно-почуттєві переживання утворюють основу і спосіб духовного і практичного самовизначення людини в людському світі, самоутвердження і самовираження в ньому.

У своєму загальному розумінні світопереживання виступає як внутрішня діяльність по прилученню предметів і явищ світу до індивідуально-конкретного життя через їх ціннісне, емоційно-вольове утвердження, як діяльність по внутрішньому прийняттю і створенню власного неповторного життя. Долаючи просторово-часові рамки актуального існування, емоційно-ціннісне світопереживання робить людину «всюдишущою і всезагальною» (В.І. Иванов), прилучає до смислової сфери інтерсуб'єктивності і дає їй можливість осмислити своє цілісне конкретне життя, всі його явища і події в загальному контексті соціально-культурної реальності [там же].

Таким чином, переживання як смислоутворююча діяльність у широкому розумінні є універсальним явищем в житті особистості. Це специфічна особливість людського способу буття та духовно-практичної діяльності освоєння світу, яка полягає в трансформації, проєктуванні в площину «днів

себе» всіх предметів, явищ і подій зовнішнього (і внутрішнього) світу. Духовна спрямованість людської чуттєвості виявляється в тому, що об'єктом почуттів виступають явища і предмети людського світу у формі свого ідеального інобуття. Завдяки духовним почуттям емпіричний світ ідеального і абсолютного, трансцендентності і культурної реальності дається людині в цілковитій безпосередності переживання. Використовуючи дещо змінений вислів С. Л. Франка, можна сказати, що духовні почуття є іманентним переживанням трансцендентної реальності. В них здійснюється справжній зв'язок світів – трансцендентного і емпіричного буття. В духовно-почуттєвому переживанні, що являє собою спосіб духовного і практичного освоєння світу, досягається єдність ідеального і реального: реально переживається ідея, ідеальний зміст реального предмету.

Духовний вимір світоглядних почуттів виявляється в тому що вони резонують ціле, являють собою переживання предмета і світу як цілого – в них людині відкривається всецілісність і єдність буття. Визначальною характеристикою і атрибутом духовних почуттів особистості є їх довільність, свобода, і, особливо – свобода «заради»: вони спрямовані до абсолютних цінностей, предметів, що мають для людини вищий смисл. В духовно-почуттєвому переживанні – «сердечному спогляданні» (І.О. Ільїн) людина здатна осягати сутнісні характеристики дійсності [10, с. 328].

Саме на такий шлях розвитку духовності особистості повинна орієнтуватися нова освітня модель у нашій країні, яка спрямована на самоактуалізацію, самовизначення і самореалізацію особистості. За В. Кременем, її мета – не сформувати й навіть не виховати, а знайти, підтримати, розвинути людину в людині, закласти в ній механізм самореалізації особистості. За концепцією І. Д. Беха [4], особистісно-зорієнтована освіта спрямована на формування гуманної, вільної і відповідальної людини як особистості, творця самої себе і навколишніх умов.

Виходячи із самоцінності особистості, її духовності і суверенності, утвердження людини як найвищої цінності, навколо якої групуються всі інші суспільні пріоритети, можна визначити мету особистісно-зорієнтованого виховання як спрямованість на реалізацію сутнісної природи суб'єкта, забезпечення вихованцю право на свободу вибору ціннісної позиції, на цінність людського руху і життя взагалі, цінність служіння, коли основним життєвим ставленням виявляється любов до інших людей.

Формування гуманістично спрямованої особистості тісно взаємопов'язане з системою її духовних цінностей. На думку І. Д. Беха, цілі і наміри духовно зрілої особистості вкорінені в системі надіндивідуальних цінностей, завдяки чому вони виконують функцію вищого критерію орієнтування в світі й опори для особистісного самовизначення. Дослідник зазначає, що ієрархія духовних цінностей, з одного боку, не дає змоги особистості розчинитися в емпіричному бутті, втратити справжні сутнісні потенції, з іншого – дає можливість існувати і діяти вільно, тобто свідомо, цілеспрямовано, виходячи із самої себе. Тому особлива увага у особистісно-зорієнтованому вихованні повинна приділятися саме формуванню людини високодуховної [4].

У праці американського психолога Г. Олпорта [16] зазначається, що цінність неможливо сформувати засобами вправ та підкріплень, адже вона має трансформуватися із зовнішнього рівня особистості в образ її «Я». Цінність набуває характеристик особистісної, стає мотивом для росту, стимулом до

досягнень. Зокрема, Г. Олпорт пише: «...цінності, будучи особистою «категорією значущості», завжди мають принципове значення і включені до структури «Я» і тому більш за все інше приваблюють увагу» [16, с. 134].

Велика увага проблемі духовних цінностей особистості приділяється в концепції Школи розвитку (О. В. Калугін, О. В. Киричук). Мета програми школи розвитку – сприяти самовираженню особистості, її саморозвитку, самореалізації, творчості. О. В. Киричук розглядає одухотворення як субпроцес послідовного, безперервного залучення індивіда до культурно-національних, загальнолюдських цінностей (добро, істина, краса, справедливість тощо); шукання індивідом істини в системі духовного відкриття самого себе, свого призначення, своєї ролі в умовах взаємодії із зовнішнім і власним, внутрішнім світом; удосконалення моральної свідомості особистості (відповідальність, совість, сумління, гідність, обов'язок, сором тощо) в реальному соціально-культурному аспекті.

Процес гуманізації освіти передбачає удосконалення та одухотворення змісту самої освіти як шляхом виявлення та використання гуманітарного потенціалу усіх навчальних предметів, так і введення спеціальних міжпредметних дисциплін, які спрямовані на пізнання істинної сутності людини: особливостей її фізичного, душевного та духовного здоров'я, розвитку та саморозвитку, що, своєю чергою, сприяє гуманізації та одухотворенню внутрішнього світу учасників навчально-виховного процесу, розкриттю та реалізації їх творчого потенціалу, формуванню особистостей високomorальних і високодуховних [11, с. 67].

Концепції християнізації, гуманізації та одухотворення сучасної освіти, які пропонують як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, спрямовані на вирішення найактуальнішої проблеми нашого часу: формування високomorальної і одухотвореної людини, з одного боку, а з іншого – реальної гуманізацію та одухотворення освіти і суспільства у цілому. Для цього необхідно, по-перше, створення у навчальних закладах відповідних психолого-педагогічних умов, які б сприяли розкриттю душевно-духовних сил вихованців, їх духовного потенціалу, розвитку та зміцненню духовності; по-друге, максимально широке використання виховного потенціалу релігії; по-третє, цілеспрямоване формування таких якостей особистості, як доброта, милосердя, прагнення до добра, правди, краси, гармонії, справедливості, виховання розуміння того, що сенс життя людини полягає у самопізнанні і вдосконаленні себе і навколишнього світу, формуванні своєї духовної культури; по-четверте, перетворення високих ідеалів на стійкі внутрішні цінності людини і формування на цій основі високодуховного покоління молоді, яка допоможе оновити і духовно відродити наше суспільство.

Підсумовуючи відмітимо, що зазначена проблема відноситься до категорії вічних проблем. На надзвичайну важливість її вказував у свій час ще Г. С. Сковорода, головним предметом пошуків якого була ідея виховання високодуховної людини, а основну свою життєву задачу він вбачав, за словами О. Ф. Лосева, в духовному відродженні людини.

Висновки.

1. Однією із найсуттєвіших характеристик людини є духовність. Ця глибинна, багатогранна особистісна характеристика людини віддзеркалює її найбільш актуальні моральнорелевантні потреби, інтереси, погляди, духовні

цінності та певні особливості ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до самої себе.

2. Духовні цінності, як вищі людські цінності, визначають духовно-смысловий розвиток людини, вони виступають тим еталоном, за допомогою якого можна визначити наявність та міру розвиненості духовності особистості і є суб'єктивно значущими регуляторами її активності та поведінки.

3. Нова освітня модель спрямована на формування високодуховної самоактуалізованої особистості з чіткою ієрархією духовних цінностей, що, з одного боку, не дає змоги особистості розчинитися в емпіричному бутті, втратити справжній сутнісний потенціал, з іншого – дає можливість існувати і діяти вільно, тобто свідомо, цілеспрямовано, виходячи із самої себе.

Література:

1. Климичин О. І. Психологія духовності особистості: християнсько-орієнтований підхід / Ольга Іванівна Климичин. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2010. – 440 с.
2. Ставицька С. О. Духовна самосвідомість особистості: становлення і розвиток в юнацькому віці: [монографія] / Світлана Олексіївна Ставицька. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 727 с.
3. Помиткін Е. О. Психологічні закони: мірності та механізми духовного розвитку дітей і молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Е. О. Помиткін. – К., 2009. – 44 с.
4. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: [навч. посібник] / Іван Дмитрович Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с.
5. Кирьякова А. В. Теория ориентации личности в мире ценностей: [монографія] / Анда Васильевна Кирьякова. – Оренбург: Б. И., 1996. – 188 с.
6. Чернобровкін В. М. Механізми впливу засобів арттерапії на розвиток ціннісних орієнтацій старшокласників / В. М. Чернобровкін, О. А. Марусенко, А. В. Ковальова // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої – вип. 10. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – С. 649–664.
7. Абишева А. К. О понятии «ценность» / А. К. Абишева // Вопросы философии. – 2002. – №3. – С. 139–147.
8. Казан М. С. Философская теория ценности / М. С. Казан. – СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1997. – 205 с.
9. Крымский С. Б. Контуры духовности: Новые контексты идентификации // Вопросы философии. – 1992. – № 12.
10. Людина у сфері гуманітарного пізнання: [монографія] / відп. редактор Л. В. Губерський. – К.: Український Центр духовної культури. – 1998. – 408 с.
11. Тюріна Т. Духовна педагогіка: витоки, сутність і перспективи розвитку: [монографія] / Тамара Тюріна. – Львів: СПОЛОМ, 2005. – 276 с.
12. Гофман А. Б. Эмиль Дюркгейм о ценностях и идеалах // Социологические исследования. – 1991. – №2. – С. 105.
13. Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Сучасна соціальна філософія. – К.: Генеза, 1993. – Т. 2. – 281 с.
14. Історія філософії на Україні [хрестоматія]. – К.: Либідь, 1994. – С. 407.
15. Олексюк Л. М. Духовні почуття у світопереживанні особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філос. наук. – К., 1994. – 21 с.

16. Оллпорт Гордон В. Личность в психологии / В. Гордон Оллпорт. – «КСП+», М.; «Ювента», СПб. (При участии психологического центра «Лената», СПб.) – 1998. – 345 с.

References:

1. Klymyshyn O. I. *Psychologiya duxovnosti osobystosti: xrystyans'ko-oriyentovanyj pidxid* / Olga Ivanivna Klymyshyn. – Ivano-Frankivs'k: Gostynecz, 2010. – 440 s.
2. Stawyczka S.O. *Duxovna samosvidomist osobystosti: stanovlennya i rozvytok v umaczkomuvici: [monografiya]* / Svitlana Oleksiyivna Stawyczka. K. : NPU imeni M.P. Dragomanova, 2011. – 727 s.
3. Pomytkin E. O. *Psychologichni zakonornosti ta mexanizmy duxovного rozvytku ditej i molodi: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya doktora psyhol. nauk: specz. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psy'xologiya»* / E. O. Pomytkin. – K., 2009. – 44 s.
4. Bex I. D. *Osobystist u prostori duxovного rozvytku : [navch. posibnyk]* / Ivan Dmytrovych Bex. – K. : Akademvydav, 2012. – 256 s.
5. Kyryakova A. V. *Teoriya oryentacyy lychnosty v myre cennostej: [monografiya]* / Anda Vasylevna Kyryakova. – Orenburg : B. Y., 1996. – 188 s.
6. Chernobrovkin V.M. *Mexanizmy vplyvu zasobiv artterapiyi na rozvytok cinnisnyx oriyentacij starshoklasnykiv* / V. M. Chernobrovkin, O. A. Marusenko, A. V. Kovalova // *Problemy suchasnoyi psyxologiyi: zbirnyk naukovyx pracz Kamyanecz-Podil'skogo nacionalnogo universytetu im. I.Ogiyenka, Instytutu psyxologiyi im. G.S.Kostyuka APN Ukrainy / za red. S.D.Maksymenka, L.A.Onufriyevoyi. – vyp. 10.– Kamyanecz-Podil'skyj: Aksioma, 2010. – S. 649 – 664.*
7. Alysheva A. K. *O ponyatyy «cennost»* / A. K. Alysheva // *Voprosy fylosofyy. – 2002. – № 3. – S. 139 – 147.*
8. Kagan M. S. *Fylosofskaya teoriya cennosty* / M. S. Kagan. – SPb.: TOO TK «Petropolys», 1997. – 205 s.
9. Krymskyj S.B. *Kontury duxovnosti: Novyye konteksty ydentyfikacyy* // *Voprosy fylosofyy. – 1992. – № 12. – S. 22*
10. *Lyudy na u sferi humanitarnogo piznamnya : [monografiya]* / vidp. redaktor L.V.Guberskyj. – K. : Ukrayinskyj Centr duxovnoyi kul'tury. – 1998. – 408 s.
11. Tyurina T. *Duxovna pedagogika: vytoky, sutnist i perspektivy rozvytku : [monografiya]* / Tamara Tyurina. – Lviv : SPOLOM, 2005. – 276 s.
12. Gofman A.B. *Эмил Дюркгейм о ценностях и идеалах* // *Socjology cheekye ybssledovanyya. – 1991. – № 2. – S. 105*
13. Andrushhenko V.P., Myxalchenko M.I. *Suchasna socialna filozofiya. - K.: Geneza, 1993.- T. 2. - S. 181.*
14. *Istoriya filozofiyi na Ukraini [xrestomatiya]. – K. : Lybid, 1994. – S. 407.*
15. Oleksyuk L. M. *Duxovni pochuttya u svitoperezhyvanni osobystosti : avtoref. Dys. Na zdobuttya nauk. stupenya kandydata filos. nauk. - K., 1994. – 22 s.*
16. Оллпорт Гордон В. *Личност в психологии.* / В. Гордон Оллпорт. – «КСП+», М.; «Ювента», СПб. (При участии психологического центра «Лената», СПб.) – 1998. – 345 с.